

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
Kunstikultuuri teaduskond
Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

KAI SÜDA

VESKITALU VESIVESKI AJALOOLINE ÕIEND

Kildu küla, Suure- Jaani vald, Viljandi maakond

2009/2010. õ-a. Arhitektuuri konserveerimise ja restaureerimise täiendkoolituskursuse
lõputöö

Tallinn 2010

KÖITE KOOSSEIS

I AJALOOLINE ÕIEND

1. ÜLDIST	2
1.1 Sissejuhatus	2
1.2 Asukoha ning käsitletava vesiveski lühikirjeldus	2
1.3 Varasemalt koostatud uuringud	5
2. AJALOOLINE ÜLEVAADE JA DATEERINGUD	5
2.1 Vastemõisa mõisaansambel ning selle ajaloolise arengu lühikokkuvõte	5
2.2 Kildu vesiveski ajalooline kujunemine, selle kultuurilugu trükis ja sõnas	7
2.3 Esmakordne mainimine	8
2.4 Veski rentnikud/ omanikud läbi aegade. Fakte ja meenutusi	8
3. VESKI OLEMASOLEVA OLUKORRA TEHNILINE KIRJELDUS, SEISUKORRA HINNANG VISUAALSE VAATLUSE PÕHJAL JA KAHJUSTUSTE ANALÜÜS	15
3.1 Arhitektuurse välis- ja siselahenduse kirjeldus	15
3.2 Katus	18
3.3 Välis- ja siseseinad	20
3.4 Vundament ja sokliosad	22
3.5 Põrandad ja vahelaed	23
3.6 Avatäited	24
3.7 Trepid	27
3.8 Küttekolded ja korstnad	27
3.9 Kokkuvõte peamistest kahjustustest	29
4. KULTUURIVÄÄRTUSLIKUD TARINDID JA DETAILID	30
5. RESTAUREERIMISE KONTSEPTSIOON JA ETTEPANEKUD	31
6. KOKKUVÕTE	37
7. KASUTATUD KIRJANDUS JA ARHIIVIMATERJAL	34

II LISAD

1. Väljavõte kaardimaterjalist Krahv August Mellini Liivimaa atlas 1796
2. Ankeet Eesti NSV-s säilinud mõisahoonete esialgseks inventariseerimiseks. Vastemõisa mõis, Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut, 1980
3. Väljavõte materjalist Eesti vesiveskite inventeerimine. Inventeerimise nimestik. Viljandi rajoon.
Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut, töö nr. III-85122, Tallinn 1985
4. Väljavõte maa- ameti kaardiserveri ajaloolistest kaartidest, <http://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGis>
5. Viljandi rajooni Kildu vesiveski inventeerimine (ankeet, asendiskeem, fotod), oktoober 1988

1. ÜLDIST

1.1 Sissejuhatus

Viljandimaal asuva Kildu Veskitalu vesiveski on käesoleva lõputöö objektiks valitud mitmel põhjusel. Ühest küljest on hoonega seotud inimesed ja suved olnud oluline osa minu lapsepõlvest. Maja alt läbi voolava jõe vee kohin oli enesestmõistetav osa heintes magamisest, pimedad veski ruumid tekitasid põnevust ja lõputuid võimalusi mängudeks. Teisalt on Eesti Kunstiakadeemia Muinsuskaitse ja restaureerimise osakonna täiendkoolituskursuse loengusarjad minu jaoks tõstnud taluarhitektuuri elu- ja esindushoonetega sama olulisele pulgale meie kultuuriloos. Ning just selle tõttu pean oluliseks kaardistada selle Kildu küla eluloos tähtsal kohal olnud vesiveski ehitiste ansambel, lugu ja pärand.

1.2 Asukoha ning käsitletava vesiveski lühikirjeldus

Käesoleva tööga käsitletav Kildu vesiveski asub Viljandi maakonnas, Suure- Jaani vallas, Kildu külas ning kannab tänaseks Veskitalu nime. Katastritunnusega 87001:001:0790 100% elamumaa sihtotstarbega kinnistul suurusega 1,6ha asub elamuna kasutusel olev endine veskihoone, saunahoone ning kunagise loomalauda varemed. 1,0ha kinnistust on haritav ning 0,1ha moodustab Lemmijõe ja selle haru veedalune maa. Kinnistu piirneb põhja ja ida küljest Veskijärve kinnistuga, kus asub Kildu paisjärv. Lõuna poolt piirneb kinnistu Vastemõisa-Võlli-Suure-Jaani teega, lääne külge jääb Epra- Kildu tee. Kaugus Kildu küla tähtsamaist objektist, Kildu põhikoolist on ca 100m, tähtsaimad suuremad keskused on Vastemõisa ning Suure- Jaani. Kaugus Viljandi linnast on 15km.

Kunagine vesiveski hoone on osaliselt kahekorruseline pööninguga hoone, mis vastavalt funktsioonidele on jaotatud kahte osasse. Põhjapoolsesse, Lemmijõe poolsesse hooneosasse jäävad kunagised veski ruumid. Sissepääs veski tööruumidesse on hoovi poolt, hoone ida küljelt. Peasissepääs tööruumide peal asuvatesse teenindusruumidesse on ajalooliselt olnud lääne küljelt. Hoone lõunapoolne osa on nii ajalooliselt kui tänasel päeval kasutusel eluruumidena. Valdavas osas massiivsetele raudkivist siseseintele lisaks on märke hilisemast ruumide ümber jaotamisest puitkarkass seinte abil. Hoone on kõrge viilkatusega, mille eterniitkatte all on säilinud ajalooline laastkatus. Hoone tehniline seisukord on hea.

Veski lõunafassaad

Põhjaküljelt hästi hoomatav veski kehandi kõrgustevahe

Veski abihoone 1930. aastate algusaastatest

1.3 Varasemalt koostatud uuringud

- Ankeet Eesti NSV-s säilinud mõisahoonete esialgseks inventariseerimiseks. Vastemõisa mõis, Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut, 1980, Muinsuskaitseameti arhiiv M-1087 (LISA 2)
- Eesti vesiveskite inventeerimine. Inventeerimise nimestik. Viljandi rajoon. Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut, töö nr. III-85122, Tallinn 1985, Muinsuskaitseameti arhiiv M-1094 (LISA 3)
- Viljandi rajooni Kildu vesiveski inventeerimine (ankeet, asendiskeem fotod), O. Suuder, oktoober 1988, Muinsuskaitseameti arhiiv M-1070 (LISA 5)
- Kildu paisjärve minevik ja olevik, uurimustöö, Kildu 2002

2. AJALOOLINE ÜLEVAADE JA DATEERINGUD

2.1 Vastemõisa mõisaansambel ning selle ajaloolise arengu lühikokkuvõte

Käesoleva uurimustöö andmete baasil on Kildu vesiveski kuulunud Vastemõisa valdusse alates veski rajamisest 18. saj. lõpul kuni tsaariaja lõpuni. Hoolimata sellest, et tegemist on unikaalse arhitektuuriväärtusega, ei ole veski kantud Kultuurimälestiste Riikliku Registrisse. Samuti ei ole autorile teadmata põhjustel nimistusse kantud ka veski kunagise haldaja Vastemõisa mõisaansambli säilinud, kuid tühjalt seisvaid pea- ning aidahoonet. Mõisa peahoone kohta on 1980. aastal koostatud inventeerimisprojekt (vt. LISA 2), kuid selle tabamine osutus õnnelikuks juhuseks, kuna see ainuski märge mõisahoonest oli katalogiseeritud ekslikult Vastsemõisa materjalide hulka.

Suure- Jaani kihelkonna valdav enamus mõisatest olid era- ehk rüütlimõisad, mis olid vabad otsestest maksudest ning võisid tegeleda viinapõletamise ja õllekeetmisega ning omasid õigust müüa viina, õlut ja toiduaineid, asutada ja pidada mõisa maa-alal kõrtsi.¹ Vastemõis (Wastemois) on läbi aegade olnud niinimetatud kroonumõis, mis tähendas, et mõis oli pidevalt riigi käes ning kohapeal valitsesid rentnikud. Seetõttu on mõisa peahoonet nimetatud ka rentniku elumajaks.² Vastemõisa ülesandeks oli põllupidajate varustamine seemnevilja ja tõuloomadega, katsete korraldamine ja praktiliste teadmiste andmine.

¹ Suure- Jaani kihelkonna kodulehekülj www.s-jaani.ee

² Ankeet Eesti NSV-s säilinud mõisahoonete esialgseks inventariseerimiseks. Vastemõisa mõis Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut, Tallinn 1985, Muinsuskaitseameti arhiiv

Esmakordselt on Vastemõisa mainitud ordumõisana 1559.a. (Wastemois) Nienhave. Vastemõisa kuulus Viljandi komtuurkonna alla, maksustades talurahvast ja kasutades seda mõisapõldudel. 1560. a. hävitasid venelased Vastemõisa. Poola ajal kroonumõisaks jäänud mõisamajapidamine oli kihelkonna üks suuremaid. Reegoldi sai 1624. a. läänivalduseks Jacob de la Gardie sõjaliste teenete eest. Hiljem jäi see kroonumõisaks.³

Mõisa väga lihtne ühekorruseline puidust peahoone on ehitatud arvatavasti 18. sajandi lõpuosas. Poolkelpkatusega hoonet ilmestab püstlaudvooder. Hoone ei ole arvatavasti säilinud täies pikkuses, vaid ainult osalt; tõenäoliselt on seda peale 1919. aasta maareformi asunike poolt lühemaks lammutatud. Hoone alles olevat osa kasutati veel kümnekond aastat tagasi elamuna, kaasajal on hoone (selle mõningad seinad) kokku varisenud.⁴ Osalise lammutuse kasuks räägib fakt, et peafassaadist vasakule poole jääv otsasein on rajatud silikaattellistest ning osaliselt kaetud eterniitplaatidega.

Vastemõisa peahoone olemasolev olukord

Inventariseerimisankeedist loeb välja, et 1980. aastal on osa katusest olnud veel kaetud katusekividega, ülejäänud aga eterniitkattega. Eterniitkattes esineb visuaalselt nähtavaid sadeveekahjustusi nii vintskapi kui harja piirkonnas. Osa harjast ei harjalauaga kaitstud.

³ Suure- Jaani kihelkonna kodulehekülg www.s-jaani.ee

⁴ Eesti mõisaportaali www.mois.ee, Valdo Praust

Tänaseks on kogu hoone kivikatus asendunud eterniidiga ning selle tehniline seisukord on väga halb. Hoone kaks korstnat on silikaattellisest ning pärinevad seetõttu ilmselt kolhoosiajast. Hoone raudkividest sokkel on suhteliselt heas tehnilises seisukorras, kahjuks on esineb kogu hoone perimeetris ülekattega laudisest välisvoodris tugevaid niiskuskahjustusi ja puitosade mädanemist. Hoone ruudukujulise raamijaotusega kaheraamsed puitaknad pärinevad ilmselt möödunud sajandi esimesest veerandist ning vajavad restaureerimist. Üks aken kummaski pikifassaadis on asendatud uue ning teistest erineva raamijaotusega avatäitega. Praktiliselt kõikidel akendel on säilinud ajaloolised hinged ja nurgikud. Ühel aknal on säilinud latthingedel aknaluuk.

Peahoonele lisaks on säilinud, kuid halvas tehnilises seisukorras aidahoone. Kõik ülejäänud majapidamishooned, tallid, laudad on täielikult hävinenud. Säilinud on hooldamata, kuid ilmselgelt kunagiselt suhteliselt kaunis mõisaansambli park. Parki on ilmestanud ka järv, mida võib leida praktiliselt kõikidelt 17.- 19. sajandi maavalduste kaartidelt.

2.2 Kildu vesiveski ajalooline kujunemine, selle kultuurilugu trükis ja sõnas

Vesiveski ilmub kohalikes publikatsioonides ikka ja jälle päevavalgele ning alati selge viitega sellele, et tegemist on väga vana veskikohaga. Selgust veski vanusesse on toonud kaardimaterjali läbitöötamine. Veski tööstuse ja kaubandustegevusest annab väga põhjaliku ülevaate väljavõte 1936. aasta kogumikust Sakalamaa elu. Aga mitte vähemtähtsaks on käesolevas töös peetud rahvasuust tulnud lugusid ja teabekillukesti.

Sai küsitletud nii tänaseid veski elanikke, piirkonna kodu- uurijat ning Vastemõisa raamatukogu kauaaegset töötajat hr. Eino Olevit (sünniaasta 1926) ja tehtud väljavõtteid naabertalu nõ. krooniku Meldrete Hallase (1918- 2005) päevikust.

2.3 Esmakordne mainimine

Käesoleva uurimustöö kohaselt ilmub käsitletav veskikoht esmakordselt esile krahv Ludwig August Mellini poolt 1796. aastal koostatud Liivimaa atlases. Väga selgelt on välja joonistunud kohanimed Wastemois ning sellest põhja jääv Kildo. Et tegemist on vesiveskiga, annab tunnistust vesiveskile omane tähekujuline tingmärk. Kahjuks ei loe kaardile markeeritud jõe nime ning ei loe välja, kas Kildo vesiveskiga kaasneb ka paisjärv. Lähimatest naabritest on kaardile kantud põhjapoolne Jurika nimeline vesiveski, mis kajastub inventeerimisjoonistel 1985. aastast.⁵ Kildost lõunasse jääb vesiveski nimega Kobrofer, mis täna kannab nime Kobruvere.

2.4 Veski rentnikud/ omanikud läbi aegade. Fakte ja meenutusi

Käesoleva töö järgmistes alapunktides kerkib korduvalt esile arvamus, et algselt on vesiveski hoone olnud puidust ehitis, mis alusmüürideni maha põles ning et alles 1930. aastate perioodil rajati vanadele säilinud maakivi müüridele kivist veskihoone elamisosaga. Seda põlengut võib ilmselt tähistada ka veski elektrigeneraatori ruumi laes olev põlenud, kuid oma konstruktiivseid omadusi mitte kaotanud laetala. Väga üllataval kombel saab eelmainitud põlengut fikseerida Eesti Ajalooarhiivis säilinud toimiku kaudu.⁶ Robustselt saksa keelset pealkirja tõlkides on tegemist dokumendiga, mis puudutab Wastemoisa alla kuuluva Kildo vesiveski põlengu juurdlust. 20. sajandi alguse kohta leidub kild informatsiooni 2009. aastal koostatud raamatust Kildu kooli lugu. Alapeatükis kooli kuulsaid vilistlasi on mainitud Tartu ülikooli soome keele õppejõudu Paula Palmeost (Pauline Palmeus), kes *sündis 18. novembril 1911 Vastemõisa vallas esimese lapsena Kildu veski möldri peres...Kuna vanemad kolisid Lahmusele, jätkas 1922. aastast õpinguid Taevere Kase algkoolis...*⁷

---

⁵ Eesti vesiveskite inventeerimine, töö nr. III-85122, Kultuurimälestiste Riiklik Projektteerimise Instituut, Tallinn 1985, Muinsuskaitseameti arhiiv

⁶ Acta in Untersuchungssachen betreffend den Brand des Kruges und der Mühle in Kildo unter Wastemois, 1882, Eesti Ajalooarhiiv

⁷ Kildu kooli lugu 1909-2009, Kildu 2009

Ajalooarhiivi materjalide hulgas on viide veski rentnikule Jaan Sammulile, kes esitab kaebuse Maakorralduse ja Metsade Peavalitsuse peadirektori otsusele 9. oktoobrist 1928.a. Viljandimaal Vastsemõisa vallas Kildu vesiveski kasutamise kohta sõlmitud rendilepingu lõppenuks tunnistamise kohta. Dokument viitab selgelt sellele, et veel selle aastani on vesiveski rendil ja mitte pärisomandis.

Eino Olev oma kodus Vastemõisas mälestusi jagamas, aprill 2010

Olulise killu veskitalu ajalosse lisab Eino Olevi ülevaade piirkonna veskitest ja nendega seotud mälestustest. Hr. Olev on osalenud valdavas enamuses piirkonna uurimustööde kokkupanemisel. *Veskite jada saab alguse Sürgavere kõrgustikust (127 m merepinnast). Esimene veski selles liinis on Tuisu vesiveski, mis oli piirkonna ainus vesirattaga veski ning pakkus poisikese põlves meenutajale rohkelt turnimisrõõmu. Kahjuks ei jäänud Tuisu elanikkond repressioonidest puutumata. Järgmisena seisab rivis Varese veski, mille I EV perioodil veskit juhtinud nutikas peremees veskile turbiini ehitas, liht- ja ülesõela jahu jahvatas ning õuel veel lisaks karjamaa piirdeaia tarvis puitlatte tegi. Jutustajale teeb rõõmu meenutus poisipõlvest, kui turbiini kanali külmas põhjavees ennast esmalt karastati, mille järel jõe vesi enam nii külm ei tundunudki. Eriti drastilistel puhkudel määrati end tavotiga kokku, et vees soojem ujuda oleks. II maailmasõja keerises lasid metsavennad jõepealse silla õhku, et takistada sakslase edasiliikumist. Hooga silla auku sõitnud auto süttis põlema, põletades enda järel maha ka vesiveski abihoonetega. Kuna sõjategevusest tingitud purustusi oli Kildu ümbruses vähe, tehti sõja lõpul piirkonnas korjandus ning taastati ühiste jõududega Varese vesiveski.*

Väljavõte August Paabe kirjavahetusest, Varse perekonna foto aastast 1932

Sealt edasi Tamme veski on meenutajale meelde jäänud eelkõige kõrtsu järgi. Järgmine vesiveskite rivis on käesoleva tööga käsitletud Kildu vesiveski. Hr. Olev mäletab nii veski omanikku hr. Tääkerit kui tema karakteriga abikaasat. *Tääker oli tõsine ja nutikas mees, kellel lisaks turbiinile oli ainulaadne tangu tegemise masin ning tagatipuks varustas tema vesiveski tollel ajal seitsme klassilist Kildu põhikooli elektriga. Elektrit tootis ta vee baasil töötava generaatori abil. Siinkohal olgu mainitud, et hooajaliselt oli veesurve ka väiksem, mistõttu oli aegu, kus veski töö oli peatatud ning vaid generaator töötas. Elektrivalgusega kool oli tollel ajal suhteliselt erakorraline, sest valdav enamus ümbruskonna kooli töötasid ikka veel petroliumlampide valgel. Eriliselt on meeles jõulude periood kus suures saalis kõik tuled põlema pandi. Kooli ja veski peremehe vahel oli kokkulepe, et mis kellast mis kellani elektrit toodetakse ning 10 minutit enne elektri välja lülitamist anti sellest tulede vilgutamisega märku. Tulede vilgutamine oli alati endaga kaasa toonud kiire sahmimise ja oma tööde lõpule viimise püüü. Kõige elavamalt on Hr. Olevil meeles koduloo õpetaja Jürissoo, kes kohalike põllumeeste akusid kooli elektri abil laadis.*

Foto žarside kogumikust 150 a. rahwawalgustamist wastemõisas, 1923.

Arnold Jürisson Kildu kooliõpetaja suure piibu ja raadioforiga.

Arvab, et igal wanapoisi peawad sukasääred olema raha täis.

Löüb sekka ka seltskonnas.

Arnold Jürisson,

Kildu kooliõpetaja suure piibu ja raadioforiga. Arvab, et igal wanapoisil peawad sukasääred olema raha täis. Löüb sekka la seltskonnas.

Veskitalu vesiveski tööst mäletab meenutaja mitut seika ning kirjeldab, kuidas jahvatatud jahu täis kott ketiga kinni seoti, üles tõsteti ning kuidas laes olev luuk tänu kotile automaatselt avanes. Põnev on see kirjeldus just seetõttu, et eelmainitud luuk on säilinud ning väga selgelt on näha, kuidas üles alla liikuv kett on puidu sisse õnaruse hõõrunud.

Viljandimaa kultuuri- ja majanduselu kroonikast Sakalamaa elu on üks olulisi kaustasid koduloouuriija hr. Eino Olevi kollektsioonis, kus kogu Vastemõisa piirkonna kaubandus- ja tööstustegevuse kirjelduses on erilist tähelepanu pööratud just Kildu vesiveskile. *Märkimisväärseks tööstuseks on Kildu jahu- ja puutööstus, mis asub Kõnnu jõel ja töötab veejõul. Veski on ehitatud umbes 100. a. tagasi. Algul oli see puuehitis, mille hävinemise järgi tules ehitati kivist veskihoone. Veskiomanikuks on Juhan Tääker, kes ostis veski 1931. a. riigilt, ehitas uue paisu, pani sisse turbiini ja viis läbi mitmeid muid asjakohaseid uuendusi veski sissesääde juures. Veski jahvatab liht- ja sõlejahu. Ühtlasi asub veski juures puutööstus, mis valmistab puust põllutorusid ja lõikab katuselaaste. Veski elektri- jõujaam annab valgustusvoolu läheduses asuvale Kildu algkoolile. Enne veski omandamist J. Tääker oli kiviraiujaks ja on valmistanud muude hulgas S- Jaani Lembitu mälestussamba aluse ja C. R. Jacobsoni mälestussamba aluse Väandra Kurgjale.*⁸

Huvitav on muuhulgas fakt, et tänaseks Lemmijõeks nimetatud veekogu on 1936. aasta tekstis veel Kõnnu jõe nimelisena ning 1988. aastal Olev Suuderi poolt koostatud inventariseerimisprojekti hoopistükis Oksa nime kandev.

Väide, et Juhan Tääker oli Suure- Jaani Lembitu mälestussamba aluse autoriks, leiab tõestust ja kajastamist nii 1989. aasta Jaak Pihlaku artiklis kui Suure- Jaani linna, Suure- Jaani valla ja Olustvere valla ajalehe Leole 2004. aasta juuli, augusti ja septembri numbrites.

Formaalse nimetusega Suure- Jaani kihelkonna langenute mälestussammas (76 langenut) on enam tuntud Lembitu sambana. Suure- Jaani linna kiriku naabrusel platsi asuva pronksskulptuuri autoriks on skulptor Amandus Adamson, mis tänaseks (ilma käe ja mõõgata) asub Suure- Jaani Linnaraamatukogus. Esmaavamine toimus 24. juunil 1926, purustati 19. juunil 1941, taastati 1943, purustati taas 30. novembril 1950. Lõplik taasavamine toimus 23. juunil 1990.

---

⁸ Sakalamaa elu: Viljandimaa kultuur- ja majanduselu kroonikat, Pärnu 1939

...Sammast kujutab enesest nelinurkset tõusvat kivitreppi, mille keskele on asetatud kõrge, sarkofaagikujuline postament. Selle otsa on paigutatud surmavalt haavatud Lembitu kuju, kelle käsi vandel mõõka tõstab ja kes surres ennustab tuleviku võitu. Samba alumine osa on Suure-Jaani kihelkonna raudkivist kohalike kiviraiujate töö. ...Lembitu kuju vastas 230 cm pikkusele mehele ja samba aluse valmistasid kohalikud meistrid J. Tääker ja J. Viies.⁹

Foto monumendi avamisest 24. juunil 1926.

Kildule järgneb hr. Olevi mälestuste kohaselt Võlli vesiveski (siiski mahtus eelmainitute vahele veel Juurika vesiveski), kus lisaks jahu tootmisele hõõveldati õuel laudu. Siinkohal mainib hr. Olev, et ka tema lapsepõlvkodu sauna lauad olid just nimelt Võllilt pärit. Kahjuks põletati Võlli vesiveski II maailmasõja lõpul vene vägede poolt maha.

2002. aasta mais avati huvilistele Kildu Põhikooli looduskaitsekuu raames looduse õpperada, millega kaasnes köidetud juhend teksti ning fotomaterjaliga. Peatükk 1a on pühendatud Kildu vesiveskile kui ühele olulisele matkaraja äärsele objektile. *Ajalugu ulatub sajandite taha. Veskikivid pani tööle Lemmijõe paisutatud järve vee energia. Koduloolased on arvanud, et veski nimi võis tulla sõnast keeld. Nimelt oli tsaariajal teatud tegevused mõnes veskis lubatud, mõnes keelatud. Ka Kildu vesi oli ``keelu alune``. Oletatakse, et sõna keeld (mõnes murdes ka kiild) mugandus hiljem kilduks. Nimelt võis siin veskis teha jahu küll, aga tangud olid ``keeldu all``. Praegune veskihoone on ehitatud eelise sajandi kolmekümnendail aastail tulekahjus hävinud puuhoone asemel.*

⁹ Suure- Jaani linna, Suure- Jaani valla ja Olustvere valla ajaleht Leole, august 2004

Siin tegutses ka saeveski, kus lõigati katuselaaste ja valmistati puust põllutorusid. Teadaolevalt töötas siin ka villaveski, mille töö lõpetamise järel tehti samasse ruumi kõrtsituba. Usutavasti oli kõrts üheks puhkepeatuse kohaks taliteel Pärnust Viljandisse. Kildu veski andis elektrivarustust kohalikule koolile eelmise sajandi kahekümnendatest viiekümnendate aastateni.¹⁰ Tõendusmaterjali eelmainitud kõrtsu kohta leida ei ole. Kahjuks ei tundu see väide usutav ka vesiveski tänasele omanikule. Hr. Eino Olevi sõnul oli kõrts küll Tamme vesiveskis, kuid Veskitalu kohta sellist mälestust ei ole. Keeldu võib käsitleda ka todoangu aspektist. Nimelt valmistas Juhan Tääker keelualuse tangukoorimise masina ning valmistas veskis keelatud tangaineid.

1944. a. suri Vastemõisa vallavanem Juhan Tääker, pärast kelle surma pidas veskit tema naine.¹¹ Aastatel 1946- 1982 elas veskimajas Talide pere. Pere laste ülesandeks oli turbiini pöörlemisest tekkinud voolupinge hoidmine kindlates piirides. Selleks tuli neil jälgida reostaadi näitu.¹²

Järgmised lüngad veski elanike jadas täidab naabertalu proua Meldrete Hallase väärtuslik märkmete kogum. Dateeritult on ära märgitud nii sünnid- surmad kui ka 1973. aasta lauda taha istutatud kuusehekk ...*mida assisteeris Tõnu (5. aastane). 1982. aastal kolisid veski juurde perekond Talid, 1984 tekkis uus maantee ning 1995. aastal kolis Elfriede Abel Kildu veski majasse elama. Perekond Abelite heades kätes on Kildu vesiveski mainitud aastast alates.*

Äramainimist väärrib Kildu vesiveski 1985. aastal koostatud Eesti vesiveskite inventeerimise nimestikus (vt. LISA 3). *Töö eesmärgiks on olnud välja selgitada arhitektuurajaloolist, etnograafilist, tööstusajaloolis jms väärtust omavaid vee jõul töötavaid jahu,- sae,- villa jne. veskeid nende edaspidise säilitamise ja korrastamise või rekonstrueerimise huvides.¹³ Koostatud materjal on välja toodud, et Viljandi rajoonis on sellel hetkel säilinud veel 78 vesiveskit.*

---

¹⁰ Kildu kooli looduse õpperaja juhend, Kildu 2002

¹¹ Viljandi rajooni Kildu vesiveski inventeerimine, O. Suuder, oktoober 1988, Muinsuskaitseameti arhiiv

¹² Kildu paisjärve minevik ja olevik. Uurimustöö, Kildu 2002

¹³ Eesti vesiveskite inventeerimine, töö nr. III-85122, Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut, Tallinn 1985, Muinsuskaitseameti arhiiv M-1093

Eelmainitud inventeerimise nimestikule järgneb hr. Olev Suuderi koostatud vesiveskite inventariseerimine 1988. aastast. Koostatud on nii asukoha joonis ümbruskaudsete talude ja paisjärve markeerimisega, täidetud inventeerimise ankeet kui ka tehtud 7 must- valget fotot (vt. LISAD). Veskihoone kirjelduse kohaselt on tegemist *kõrgel maakivivundamendil veskiga koos elumajaga. Tehnoloogia tõstukita. Algselt poolkelpkatusega, nüüd viilkatusega. Veski välisseinad krohvimata, elamul krohvitud*. Säilinud sisseseade all on mainitud laastumasinat ning elektrigeneraatorit, millega varustati veskit ja Kildu koolimaja. Tänapäevaks ei ole kahjuks säilinud kumbagi, hoone omanik teab rääkida, et kogu vesiveski sisustus sai hooletult laiali tassitud 1960. aastatel. Toreda äratundmisena on Hr. Olev Suuder oma ankeedi täitmisel konsulteerinud ka käesolevas töös kõne alla tulnud naabertalu pereproua Meldrete Hallasega, kes teab lisada, et viimati töötas vesiveski 1960. aastal.

1988. aasta fotomaterjal annab käesoleva hoone ümberehitustest ka paar vihjet. Läänefassaadil on näha, et puuduvad teenindusruumi aknad teise korruse tasapinnas. Raudkivist seinamüüris on küll aste, kuid akende asemel on püstine laudvooder. Üks osa laudvoodrist on üle löödud kahe horisontaalse lauaga, justkui oleks tegemist teenindusluugi või muu sarnasega. 1988. aasta fotodel on ka säilinud tiheda jaotusega aknaraam teenindusruumi põhjapoolseimal aknal ning ärklil. Tänapäevaks on avatäited asendatud puitluugiga, kuid mitmeks jaotatud raam on säilinud vaid lõunafassaadi vasakpoolisel aknal.

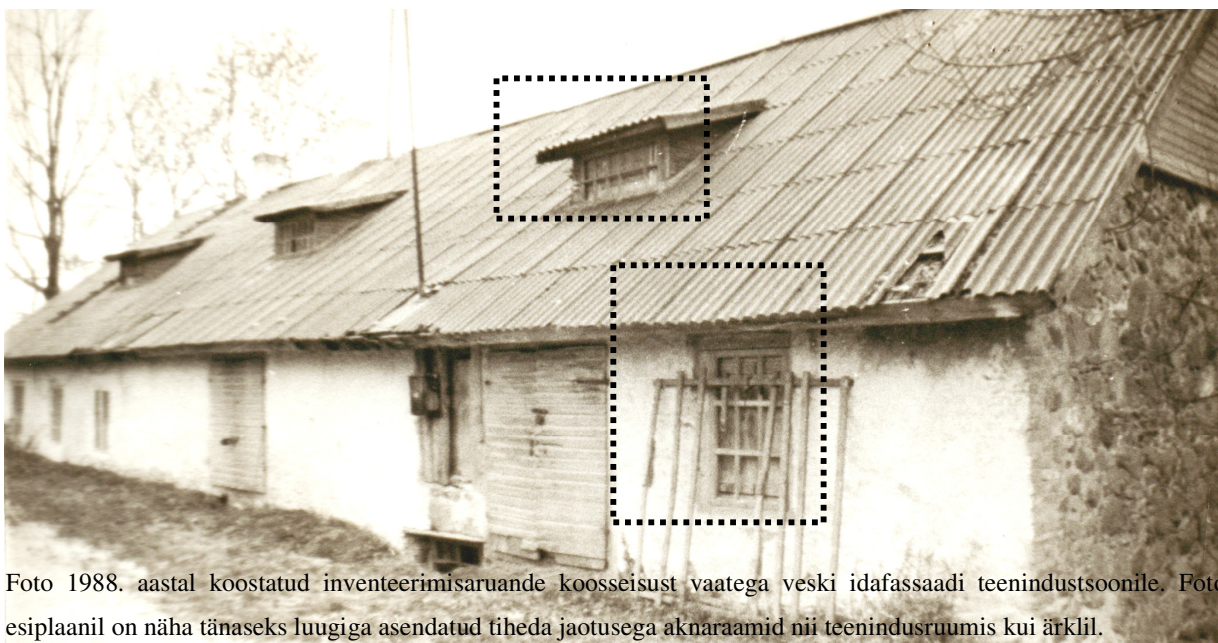

Foto 1988. aastal koostatud inventeerimisaruande koosseisust vaatega veski idafassaadi teenindustsoonile. Foto esiplaanil on näha tänapäevaks luugiga asendatud tiheda jaotusega aknaraamid nii teenindusruumis kui ärklil.

Fotodelt loeb veel välja, et elektrigeneraatori ruumis asuva betoontaldmiku kohal on katusest välja ulatuv ümar teraskorsten, mis tänaseks on lammutatud ning selle läbiviik eterniitplaatidega kaetud. Samuti on väga selgelt näha kunagise veekanali asukoht idafassaadis. Ka veski tammi ületav tee on veel sõidetav ning puitkäsipuuga. 2001. aastal asendati see raudbetoonist teraspiirdega jalakäijate sillaga.

Viljandimaa väärtuslike maastike registri järgselt on Veskitalu kinnistu osa Soomaa rahvuspargi valdustest ning kuulub seetõttu võimaliku riikliku tähtsusega maastike klassi.¹⁴

Veski tänane elanik hr. Toomas Abel lisab omalt poolt Kildu vesiveski loosse väga ilusa killu. Nimelt tingituna objekti esimese külastuse vihmases ilmast, teab ta jagada, et tolle päeva vihm oli talle juba ette teada, sest veski müüri üks kividest pidavalt alati enne vihma saabumist mustaks tõmbuma. Sellise teabekillu oli talle jätnud Veskitalu eelmine omanik ning on ka väidetud, et seda teavet on edasi suust suhu antud juba I EV ajast alates.

3. VESKI OLEMASOLEVA OLUKORRA TEHNILINE KIRJELDUS, SEISUKORRA HINNANG VISUAALSE VAATLUSE PÕHJAL JA KAHJUSTUSTE ANALÜÜS

3.1 Arhitektuurse välis- ja siselahenduse kirjeldus

Endine vesiveski hoone on riskülikukujulise, põhja- lõuna suunalise põhiplaani osaliselt kahe korruselise viilkatusega hoone mõõtudega ca 9,4x24m. Sokkel ning välismüürid on rajatud tahumata või robustselt tahatud raudkividest, avade ümbruses ja hoone nurkades on kasutatud põletatud punasest tellisest kiviladu. Hoone katus on kaetud eterniitplaatidega, millede all on säilinud 1930. aastatel paigaldatu laastkatus. Laastkatuse vanust saab ligikaudselt määrata selle tõttu, et just sel perioodil töötas veski hoovis ka puutöökoda, kus katuse laaste ja põllu kuivatustorusid valmistati. Sissepääs eluruumidesse on hoone lääne küljelt küll ajutise kuid väga mugava puittrepi abil, mis lubab õhtupäikeses istuda ja nokitseda.

---

¹⁴ Viljandimaa väärtuslike maastike register, 2001

Veski on ehitatud Lemmijõe äärde, mille kunstlikult rajatud lisaharu on nüüdseks osaliselt küll pinnasega täidetud, kuid siiski pääseb veski jahvatusruumi põranda alla. Hoone ida küljel joonistub vajumite tõttu kunagine kanali asukoht kenasti välja. Veskihoonest ida poole jääb Lemmijõesel asuv Kildu paisjärv, mida on erinevatel ajastutel üha uuesti puhastatud ja korrastatud ning hetkel on paisjärve näol tegemist imekauni loodusliku paigaga.

Järve paisu tugimüürid on ilmselt rajatud hiljem kui tahumata raudkivist veskihoone müürid, kuna tegemist on tahutud raudkividest väga heas tehnilises seisukorras müüritisega. Analoogsetest tahutud kividest on rajatud veski õuel oleva ja töötava palksauna vundament ning kunagine loomalauda kõrge vundamendi kehand.

Algne tahumata raudkividest elektrigeneraatori ruumi eluruumidest eraldav vahesein

1930. aastatel rajatud tahutud kividest loomalauda kõrge vundament

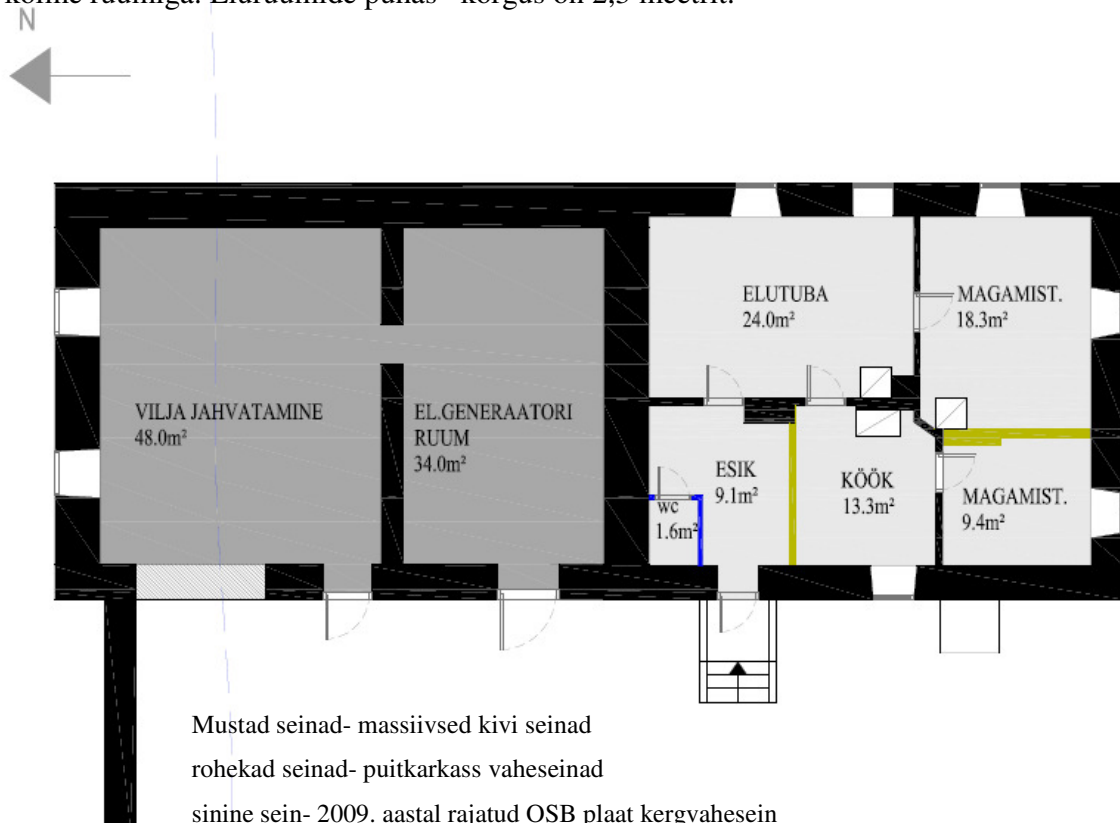
Kasutusotstarbelt on hoone juba ajalooliselt olnud jaotatud kahte osasse- lõuna poole jääb elamispind ning põhja vesiveski kehand. Veel möödunud sajandi keskpaigani on hoone peafassaadiks olnud paisjärve poolne ida külg, kust toimus viljasaaduste sisse- välja vedamine ja teenindamine. Lääne poole jäi nõ. argine sisehoov, mis oli ääristatud abihoonetega. Hoone teeb unikaalseks see, et maapinna kõrguste vahet ära kasutades on veski tööruumid veskikivide ja turbiiniga veskit teenindavate ruumide all, sissepääsuga otse siseõuel. Säärane lahendus on väga mugavaks teinud veski tööprintsipi, mille puhul vili toodi kottidega pealmisesse teenindusruumi hoone ida küljelt, vinnati sarikate vahel tänini säilinud kolusse, kust see edasi kergelt vibreerides teenindusruumi all olevate veski kivide vahele oli suunatud. Veskikivide alla oli kinnitatud jahvatatud vilja kokku koguv nn. letriga koguja.

Koguja külge oli tavaliselt konksudega kinnitatud koti suu ning kui kott jahu täis, kinnitati see keti otsa ja vinnati ise kerkivast põrandaluugist uuesti üles teenindusruumi ja sealt vankrisse. Teenindusruumi põrandas on säilinud ja veel tänagi töökorras põrandaluuk, mille osadesse laudadesse on kunagine kett õnarused sisse kulutanud.

Elamu osa on veski mahust eraldatud ligi meetri paksuse ümaratest raudkividest seinaga, samas kui ülejäänud kandvaid seinu on paksusega 0,8 meetrit. Üks põhjus massiivsema seina rajamiseks on kindlasti kõrguste vahe, kuna seinast teisele poole jääva keldri põrand on veski tööruumide põrandapinnast kõrgemal. Siiski võib arvata, et sama oluline on olnud veskist tuleneva müra isoleerimine eluruumidest.

Eluruumide on kokku neli, millest kaks on magamistoad, keskne läbikäidav elutuba ning köök. Hilisemalt rajatud puitkarkassil vaheseinad lubavad oletada, et kunagiselt on tegemist olnud kolme ruumiga. Eluruumide puhas kõrgus on 2,3 meetrit.

3.2 Katus

Kuna hoone otsaseina raudkivid ei ole laotud harjani välja, annab see alust arvata, et ajalooliselt on tegemist olnud poolkelpkatusega.

Hoone katusekattteks on madalalaineline eterniit, mille all on säilinud ajalooline laastkatus. Kahjuks on nii harjaosas kui korstnate ja vintskappide piirkonnas toimunud rohkelt sadevee läbijooksusid, mistõttu säilinud laastkatuse tehniline seisund on halb. Eterniitplaate on osaliselt asendatud, kinni on kaetud ka elektrigeneraatori ruumi kunagine korstna läbiviik. Küll seisundi parandamiseks asendati 2009. aastal harja lauad uutega. Katuse idaküljel on kolm samuti eterniitkattega vintskappi, millede ajalooline katusekate eterniidi kihi all on säilinud ja osati paremas korras kui hoone põhimahul.

Kandekonstruksiooni sarikad ulatuvad välisseintest üle minimaalselt, mistõttu kaitse vertikaalsetele tarinditele on vähene. Sarikate otsad on ilma dekoratiivsete detailide ja kujunduseta. Viilkatuse kalle on 35 kraadi. Katusel puudub korralik sadevee ärajuhtimise süsteem. Vaid lääne fassaadis asuva eluruumide sissepääsu kohale on riputatud vihmaveerenn.

Hoone lõunafassaadi räästalahendus

Katuse kandekonstruktsiooni moodustavad tahutud ümarpalksarikad läbimõõduga 170mm sammuga 1000mm ning tahutud pennid ristlõikega 100x150mm. Laastkatuse aluspinna moodustab hõre roovitus. Kuna hoone välismüürid on suhteliselt hästi säilinud, on ka katuse konstruktsioon stabiilne ja visuaalselt heas seisukorras. Äravajumisi esineb vaid hoone läänefassaadis, kus ilmselt hilisemalt on lammutatud osa kivimüürist ning rajatud teenindusluukide/ akende rida. Kahjuks esineb just selles tsoonis katuse kandekonstruktsioonis läbipaineid, nii et ilmselt hilisemal rajatud ava ebapiisav sillustamine kisub katust looka.

3.3 Välis- ja siseseinad

Hoone välisseinad on rajatud raudkividest lubimördil paksusega kuni 800mm. Kuna on teada, et algne puithoone põles 1882. aastal, on alust arvata, et tulekahjust on säilinud ümarast raudkivist müüri osad ning et tahutud kividest parandused ja paisjärve tammi tugevdused on rajatud 1930. aastate algul. Hoone nurkade ladumisel on kasutatud nii punast tellist kui raudkivi. Teades, et hoonet on taastatud erinevatel ajastutel ning ka tulekahju järgselt, võib arvata, et tellisladu on J. Tääkeri ehitusperioodist ca 1930. aastate algusest, sest koos müüriparandustega on põhja külge rajatud aknad, mille aknalaua krohvipinda on kraabitud aastaarv 1932. Hoone läänekülje veski tsooni massiivsesse müüritisse on punastest tellistest rajatud tuulutavad.

Eluruumide pool hoonest ning kogu ida külg on korduvalt kaetud lubikrohviga ja valge lubivärviga üle võõbatud. Krohviparandusi on teostatud ka tsementkrohviga. Materjalide erineva niiskumahtuvuse ja niiskuse läbilaskvuse tõttu on krohvipindadel ulatuslikud deformatsiooni- ja niiskuskahjustused. Krohv on aluspindade küljest lahti löönud ja osaliselt kihiti maha pudenenud. Seda eriti sokliosas kus paljandunud põletatud tellis- ja raudkivi ladu on ilmastiku mõjude eest kaitseta. Vesiveski läänefassaadi kahe tööruumi välisseinad on aga jäetud krohvimata ning võib öelda, et hoolimata hilisematest vuugiparandustest ja ilmselt akende rajamisega asendatud kividest, mõjub eksponeeritav kiviladu väga põnevalt ning liigendab visuaalselt ligi 24 meetrist välisseina pinda.

Hoone kelder on rajatud vaid osaliselt eluruumide alla ning selle põrand asub veski ruumide põrandapinnast kõrgemal. Tegemist on madala ruumiga, mis on mõeldud vaid talvekartuli hoiuruumiks. Keldril on muldpõrand. Kuna keldri müürides ei ole vaatluse tulemusel märke niiskuskahjustustest võib öelda, et kelder on hästi tuulutatud ning rajatud õigele kõrgusele. Hilisem ja veidi ebaõnnestunud lahendus on leitud eluruumide all asuva keldri sissepääsule. Üks sissepääsu külgsein on laotud punastest tellistest ning kivid võivad pärineda 1930. aastate ümberehituste perioodist, kuna teostatud tsementmördiga vuugitäitmist. Teine välissein on rajatud silikaattellistest. Ehitis ei oma mingit viimistluskihti, selle sissepääsu välisseinte vundament on rajatud tahutud raudkividest ja krohvitud. Efektselt mõjub hoone välisseina rajatud ava põletatud punastest tellistest kaarsillusega, millele samuti on tsementmördiga vuugiparandusi tehtud.

Keldri tellistest kaarsillus vaates ruumi sisse ning vaatega keldri eeskotta

Veskitalu avad on enamasti ääristatud ja sillustatud raudkividega, põhjapoolses fassaadis punaste tellistega. Ida fassaadis on eluruumide keskmine aken oma konfiguratsioonilt kahest külgnevast kujunduselt erinev. Nimelt on keskmisele aknale kujundatud kaarsillus. Lisaks on krohvi pudenumise tõttu selgelt näha, justkui oleks varasemalt tegemist olnud uksekohaga, mis silikaattelliste laoga hilisemalt aknaks on muudetud. Varasemat ukse teooriat toetab ka sisemiste aknapõskede sirge lahendus samas kui ülejäänud eluruumide akende põsed ahenevad välja poole.

Hoone siseseinad on valdavas enamuses krohvitud tahutud raudkividest või põletatud tellistest laotud seinad lubimördil paksusega 150mm. Eluruumide seinad on kaetud puitkiudplaatidega, viimistletud tapeediga või värvitud. Välisseinte perimeetril on krohvipinnas rohkelt pragusid ja esineb niiskuskahjustustest tekkinud laike. Halvas seisukorras on siseruumide krohvitud aknapõsed.

Ida fassaadi keskmine kaarsillusega kunagine ukseava.

3.4 Vundament ja sokliosa

Hoone vundamendid on keldri pörandapinnast all pool ning selle ehitustehnilist seisukorda on raske hinnata. Siiski saab keldris, hoone paisjärve poolses seinapinnas ja sokli kehandis esinevate niiskuskahjustuste baasil järeldada, et sokkel ei ole tänapäeva normatiividele kohaselt kaitstud ning et niiskus kandub piki konstruktsiooni sokli kehandisse ja seintesse.

Hoone raudkividest lubimördil sokli joon on langeva maapinna tõttu minimaalselt 200mm lõunaküljel ning ligi korruse kõrgune hoone põhjaküljel. Sokli kehand ei ole välisseina pinnast eenduv vaid samal joonel va. veski maa- aluse ja maapealse korruse vahepiiril. Sokkel on ilmselt ehitatud massiivsete raudkivi seintega samal perioodil nii ida kui lõuna küljel ning müürid lähivad eeldatavalt vundamendi aluspadjani välja. Hoone lääne küljel aga on ilmselgeid märke hilisemast välismüüri osalisest lammutamisest ja avade rajamisest maapealsete teenindusruumide tasapinnas. Sokkel on nii ida kui lõuna küljel kaetud krohvi ning lubivärvi kihiga. Varasemate remonttööde käigus on tehtud nii sokli parandusi põletatud punaste tellistega kui ka krohvi- ja värviparandusi. Samuti on horisontaalse lauaga hilisemalt püütud toetada turbiinikanali kohal olevat välisseina müüritist. Sokli ümber ei ole rajatud sillutisriba, mistõttu soklijoon on pidevas niiskuse meelevaldas.

3.5 Põrandad ja vahelaed

Maa- aluse vesiveski elektrigeneraatori ruumi osa põrand on valdavalt osas muldpõrand. Välisukse vahetus läheduses on säilinud kunagise elektrigeneraatori betoonist alus. Veskirataste ruumis on säilinud ajalooline laudpõrand puitkarkassil ning turbiini betoontaldmik.

Kaduma on läinud läbi ruumi jooksnud kanali kohal olev tehnoloogia, mistõttu laiutab hetkel ruumi puitpõrandas luugita auk. Põranda alune on täitunud veega ning sinna on kogunenud jõe vooluga kaasa kulgevat prahti.

Eluruumide plokis on köögis ja elutoas säilinud ajalooline kitsas laudpõrand, samuti on köögis säilinud profileeritud ja värvitud ajaloolised laelauad. Ülejäänud ruumide põrandakatteks on saepuruplaat. Samuti on saepuruplaat kinnitatud lakke vahelaetade alla.

Säilinud ajalooline laudpõrand

Säilinud profileeritud laelauad.

Tööruumide ehk nn. maa- aluse korruse ja keldri vahelae talad on ristlõikega 150x250mm ning sammuga 1300mm. Paisjärve poolne maapinnaga külgnev tugimüür on rohkete niiskuskahjustustega ning kahjuks on niiskus kahjustanud ka vahelae talastikku. Hetkel on nii siseõue kui paisjärve poolsed äärmiste talade alla toetuseks pandud ajutised postid.

Halvas tehnilises seisukorras maa- aluse veskiruumi vahelae talastik koos ajutise toetusega.

Veski elektrigeneraatori ruumis on üks vahelae taladest ülejäänud talastikust ristlõikelt suurem ning põlemise tunnusmärkidega. Samas on tala tehniliselt heas seisukorras, mis annab alust arvata, et tegemist on 1882. aasta põlemise üle elanud ja ümberehituses taas käiku läinud puitelemendiga.

Maapealse korruse ja pööningu vahelise vahelae talad on ristlõikega 200x200mm, sammuga 1000mm. Kõik talad on paigaldatud hoone pikiseintega risti. Pööningu vahelagi on läbipainde vähendamiseks kindlustatud lisataladega, mis on toetatud hoonega risti olevatele maakivist müüritistele. Vesiveski maa- aluse ja maapealse korruse vahelise vahelae talad on pealt poolt kaetud tiheda servamata laia laudisega, esimese korruse ja pööning vahelised talad on pealt poolt osaliselt kaetud ülekattelaudisega. Lähijooksude tõttu on laudis kohati mädanenud.

3.6 Avatäited

Hoone 1930. aastate ümberehituse perioodist on ilmselt pärit köögi kõrval oleva magamistoa kuue klaasiga raamjaotuses otsaaken lõunafassaadis. Kõik ülejäänud eluruumide aknatäited on pärit hilisemast perioodist, kuna nad on analoogsed hilisemalt ukseavast kujundatud aknaava täitega. Kõikidest hilisematest akendest avatavad on vaid köögi aken, elutoa jõe poolne aken ning suurema magamistoa otsaaken.

Tegemist on nõukogude perioodile iseloomulike puitraamis kahepoolsete akendega, millede välimine raam avaneb välja ja seesmine sisse poole. Raamide vertikaalne vahe on kaetud tuuleliistuga. Ülejäänud akendel puuduvad hinged ning akna lengid on raamide külge kinnitatud naeltega. Valdaval enamusel akendest aknalauad puuduvad ning aknaava põsed on krohvitud ja värvitud. Aknalaud on 1990. aastatel paigaldatud vaid elutoa põhjapoolseimale aknale. Maapealse teenindusruumi mitteavatavad ühekordsed aknad puitraamis on paigaldatud alles 1990. aastatel.

Eelkirjeldatud Olev Suuderi poolt teostatud fotode baasil on leidnud kinnitust oletus, et algselt olid kõikide kolme vintskapi akende raamid ruudujaotusega. Tänapäevaks on põhjapoolseima vintskapi ava laudadega kinni löödud.

Põhjapoolsed veski maa- aluste tööruumide kaaraknad on ilmselt rajatud põlemisjärgse ümberehituse raames, kuna avade ümbrus on võimaluste piires taaslaotud punasest tellisest. Avade ees on 1930. aastatest pärinevad terastrellid. Aknaava krohvi sisse on kraabitud ehituse daatum 1932.

Trellitatud veskikivide ruum daatumi ja samast ajast pärinevate trellidega.

Elamistsooni välisuks läänefassaadis on horisontaalse laudisega puitkonstruktsioonis värvitud uks klaasitud osaga, mis pärineb ilmselt nõukogude perioodist. 1988. aasta fotojäädvustusel on uks koos selle vahelt piiluva endise veski omanikuga. Uksed veski maa- alusesse osasse on servamata laudadest lihtsad ühepoolsed peitsitud puituksed, mis ilmselt pärinevad eelmainitud eluruumide uksest varasemast perioodist. Ida fassaadi veski teenindusruumide välisuksed on peitsitud kahepoolsed diagonaallaudisega uksed latthingedel. Hoone vertikaalse ülekattega laudisega (nn. poola laudis) kaetud otsaviilude luugid on analoogselt seinapinnale ülekattega laudisest puitkonstruktsioonil. Luukide hinged on ilmselt möödunud sajandi algusperioodist.

Eluruumide siseustest koridori uks on ajalooline uks koos lengiga 1930. aastatest. Tegemist on laia puidust valgeks värvitud tahveluksega. Ukse sulused on hilisemast perioodist. Ülejäänud ruumide tahvelsiseuksed on samuti pärit hilisemast perioodist.

Eelmainitult on veski erinevate korruste vahel säilinud teenindusluuk, läbi mille jahu täis kotid uuesti teenindusruumi ja siis vankrisse veeti. Näha on ka keti poolt puitu õgvendatud õõnsus.

Koridori ajalooline tahvelsiseuks

Teenindusruum pikaajalise kasutuse tunnustega

3.7 Trepid

Vesiveski põhjapoolses maapealses teenindusruumis on säilinud ajalooline puittrepp, mis ühendab kahte veski korrust. Tegemist on lihtsa puitkäsipuud ja puitastmetega keerdtrepiga, mis käesolevate omanike valduses on peitsitud heledaks valgeks. Trepp ei ole hetkel kasutuses. Samas ruumis on hilisemalt rajatud järsu tõusuga puittrepp, mis ühendab maapealset korrust pööninguga.

Teine huvitav trepp on juba sovjeti aegadest kasutusel olev välis peatrepp eluruumidesse. Tegemist on suhteliselt suure podestiga lihtsas puitkonstruktsioonis puittreppiga, millel on puidust käsipuud mõlemal pool treppi.

3.8 Küttekolded ja korstnad

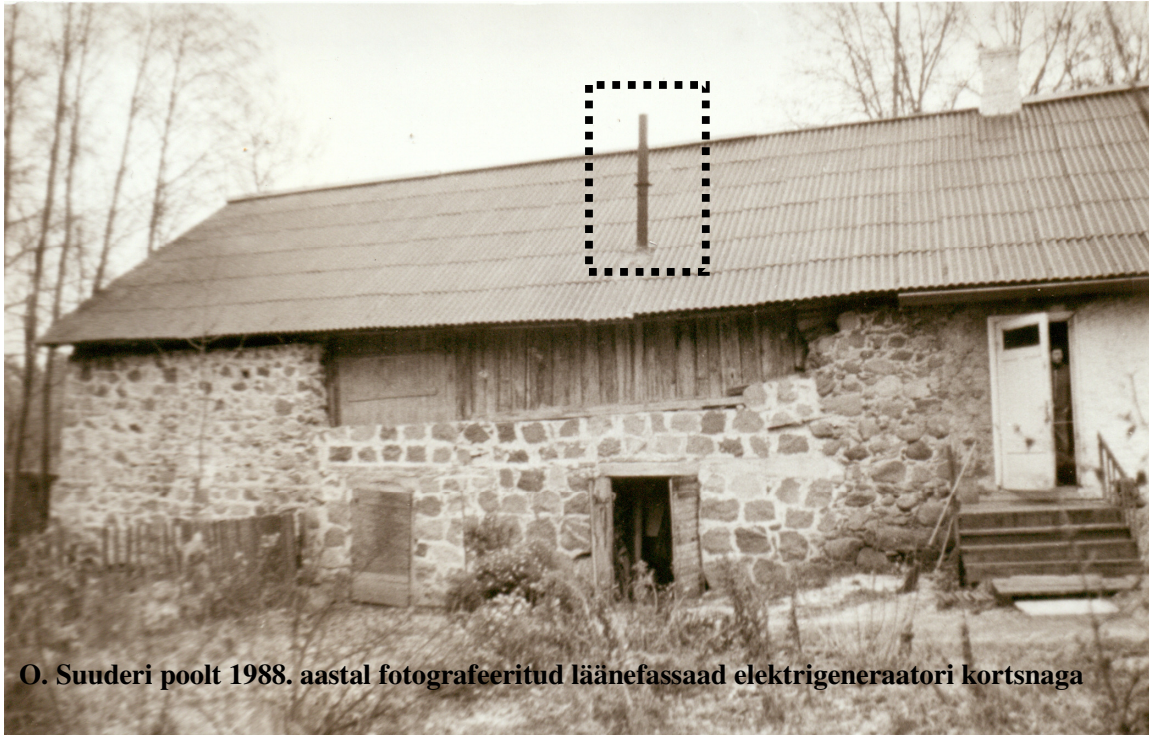
Hoone kütmine eluruumides on lahendatud nii elutoas kui suuremas magamistoas olevate ahjudega. Lisaks on köögis puupliit. Ajalooliselt on ahi asunud ka praeguse esiku ja elutoa vahel, mille tõestuseks katusel on säilinud selle korsten. Nii elutoas, köögis kui väiksemas magamistoas on soojamüürid, mis on viimistletud 1990. aastate algul uute keraamiliste plaatidega.

Korstnaid on hoonel kaks. Põhjapoolne on ajalooline põletatud tellistest ja krohvitud korsten tagasihoidliku ja väga lagunenenud seisukorras korstnapitsiga. Korstna krohvikihid on pudenenud, lisaks lõhub seda veelgi korstna külge kinnitatud antenn. Teine, paari kivirea võrra madalam korsten on rajatud hilisemalt silikaattellistest. Mõlemal korstnal puuduvad korstnamütsid, samuti on ebarahuldavas seisukorras korstna plekist krae. Ajaloolise korstna tellispinnas on pööningu osas näha pigi esiletungimisest tingitud visuaalne kahjustus.

Silikaattellisest hilisem ja põletatud punasest tellisest ajalooline korsten

Lammutatud on kunagise elektrigeneraatori teraskorsten, mis õnnekombel on jäädvustunud 1988. aastal teostatud inventeerimise kaustas. Samuti on kunagine eterniitplaatidega lapitud idafassaadis kunagiselt ilutsenud metallantenn.

3.9 Kokkuvõtte peamistest kahjustustest

- Vesiveski hoone kehand on suhteliselt heas tehnilises seisukorras. Kiviseintes pole nähtavaid suuremaid pragusid ega vajumisi. Esineb küll rohkelt krohvikahjustusi ja osaliselt niiskuskahjustusi idafassaadil, kuid siiski on heas korras hoone raudkivist müürid.
- Katuse kandekonstruktsioon on samuti suhteliselt heas seisukorras. Kahjuks on katuse lokaalsetest kohtadest läbi tulnud sadevesi hoolega hävitanud eterniitkatte all peidus olevat ajaloolist laastkatust. Kõige problemaatilisem piirkond on läänefassaadi akende lint välismüüris, kus ava rajamisega on müür suhteliselt hooletult lammutatud ja ava pole korralikult sillatud. Samuti on vajumeid märgata vintskappide piirkonnas.
- Kõige õnnetumas seisus on elektrigeneraatori ruumi vahelagi ja selle kandekonstruktsioon. Ruum asub hilisemalt rajatud lintakna piirkonnas, mis on kaasa toonud katusekonstruktsiooni deformatsiooni. Selle tõttu on sadevesi pääsenud läbi katusekatte vahelae talastiku kallale ning mädandanud nii ajaloolist laudpõrandat kui talasid. Võib öelda, et kõik vahelaed vajaksid lisauuringuid ja lisatoestamist. Tähelepanu peab pöörama ka veski ruumide all voolava vee ja puidu kokkupuute piirkondadele.

- Kahjustuseks võiks lugeda ka keldri sissepääsu rajatist, mis ei kaunista kuidagi tänaseks peafassaadiks kujunenud läänekülge.
- Hoone korstnate tehniline seisukord on rahuldav. Lagunenud ja puuduvad kivid vajavad asendamist. Krohv on valdavas enamuses lahti tulnud, esineb pragusid, mida on parandatud tsementkrohviga. Puuduvad korstnate mütsid ja kraed.
- Nii ajaloolised kui hilisemad puitakende raamid ja lengid on ilmastiku tingimuste käes amortiseerunud. Värv on koorunud ning osaliselt on puit kahjustunud. Kõik avatäited vajavad restaureerimist.

4. KULTUURIVÄÄRTUSLIKUD TARINDID JA DETAILID

- Köögi profileeritud laudadest lagi
- Veski maapealsete teenindusruumide ja turbiiniruumi põrandalauad
- Veski maa- aluse tööruumi laudpõrand
- Lõunafassaadi akna raam ja leng kuue jaotusega klaasiga
- Kahe vintskapi säilinud akna raam ja tiheda ruudukujulise jaotusega leng
- Põhjafassaadi maa- aluste tööruumide akende terastrellid
- Veski teenindus- ja tööruume ühendav puidust keerdtrepp
- Põrandaluuk
- Pööningu asuv kolu
- Veskikivid
- Veskirihm
- Põhjapoolne punastest tellistest korsten
- Puitlaudisega kaetud otsaviilude puitluukide hinged
- Esiku ja elutoa vaheline puidust tahvelsiseuks
- Suuremas magamistoas oleva ahju sisemine ja välimine metalluks

5. RESTAUREERIMISE KONTSEPTSIOON JA ETTEPANEKUD

- Restaureerimis- ja remonttöid teostades kasutada ainult traditsioonilisi, hoone ehitamise ajal kasutusel olnud ehitusmaterjale (lubikrohv, lubivärv, linaõlivärv, puit), va. hüdroisolatsiooni ning muud hoone kestvust suurendavad ja tehniliselt vajalikud materjalid.
- Vundament kaevata kogu hoone perimeetris lahti ning paigalda niiskustõkkeks PVC kile 500mm sügavusele kuni 1000mm laiselt vundamendi gabariidist kaldega vundamendist eemale. Täiteks on soovitatav kasutada jämedateralist liiva.
- Raudkivi sokli amortiseerunud ning sammaldunud kohad tuleb puhastada liivapritsiiga ning lagunenenud vuugid täita lubimördiga.
Parandatavad vuugid puhastada väiksemate tööriistade ja masinatega tugeva mördini ilma müürikive vigastamata. Kasutada traditsioonilist lubimörti vahekorras 1:1.¹⁵
- Välisseinte krohvipinnas esineb rohkelt niiskuskahjustusi, mis tuleb elimineerida eemaldades lahti tulnud krohvi osad. Parandused viia sisse sileda, traditsioonilises vahekorras 1:1, lubikrohviga. Sileda lubikrohvi puhul silmas pidada nõudeid teostatavatele töödele. Krohv peab koosnema mitmest õhukesest kihist ning järgima müüri ebatasasusi. Viimistluskihis kasutatava liiva teraläbimõõt ei tohi olla suurem kui 1mm ja krohvipind peab olema siledaks hõõrutud. Krohvipinnad viimistleda olemasoleva värviga sama valget tooni lubivärviga.
- Taastada ajalooline laastkatus. Ilmselt tuleb eemaldada kogu katusekate ja roovitus. Uue laastkatuse rajamisel võimalusel kasutada heas seisukorras olevaid säilinud laastusid. Katuse katekihtide eemaldamisega kontrollida kogu hoone toolvärgi tehnilist seisukorda. Kahjustatud puit tuleb asendada, kuid peamiseks restaureerimise meetodiks peab olema proteesimine- ajaloolist konstruktsiooni asendatakse minimaalselt, järgitakse olemasolevaid ristlõikeid ja profiili. Puidu vastupanu elusorganismidele tagatakse katusealuse tuulutusega.
- Ajaloolise katusekate taastamisel ning kogu katsekonstruktsiooni avamisel selgitada vintskappide kandekonstruktsiooni tehniline seisukord ning kahjustuste ilmnemisel sarikad proteesida või asendada. Säilitada maksimaalselt olemasolevat konstruktsiooni.

---

¹⁵ Käsiraamat Lubimört 1 – Praktilisi juhiseid lubivärvi ja lubimördiga töötamiseks, K. Akesson 2003, tõlge L. Täheväli Stroh.

Vintskapi küljed katta olemasolevate servamata hõõveldatud laudadega, mis katta linaluuõliga. Erilist tähelepanu pöörata vintskapi ning põhikatuse läbijooksude vältimisele.

- Asendada eluruumide peasissepääsu kohal olev sadeveerenn uue tsingitud terasest renniga ning anda rennile kalle Lemmijõe suunas.
- Korstnad puhastada samblikest ja mustusest, eemaldada lahtine lubi- ja kogu tsementkrohv. Punasest põletatud tellisest korstna lagununud korstnapits tuleb lammutada kuni korraliku laoni ja asendada puuduvad kivid ajalooliste analoogiga. Silmas pidada, et järgida tuleb algse kivi mõõtu, segutüüpi ja ladumisviisi. Mõlemad korstnad krohvida lubikrohviga ja värvida lubivärviga valgeks. Silmas pidada tuleohutusnõudeid. Korstnate kaitseks paigaldada tsingitud plekist korstnamütsid, et kaitsta korstnaid liigse märgumise eest ja suitsu paremaks ära juhtimiseks. Võimalusel eemaldada algse korstna külge kinnitatud antenn.
- Põhjapoolse vintskapi ava täita olemasolevate vintskappide avatäidete analoogi baasil tiheda jaotusega lengiga.
- Sisehoovi poolsed teenindusruumi aknad esimese korruse tasapinnas ei ole välisseina välispinnaga tasa vaid astuvad ca 150 mm tagasi, mistõttu kivimüüride kaitseks paigaldada aknaplekk või tekitada betoonvalu kiht kaldega aknast eemale.
- Eluruumides eemaldada nõukogude perioodil paigaldatud põranda- ja laeplaadid ning asendada need vastavalt köögis säilinud puidust põranda laudade ja profileeritud laelaudade analoogidega. Säilinud põrandalaudadelt köögis eemaldada hilisemad ebasobilikud värvikihid ja põrand viimistleda.

6. KOKKUVÕTTEKS

Käesoleva töö raames Veskitalu hingeellu tungimine on kaasa toonud terve rea üllatusi ja kinnitusi piirkonnas ringelnud lugudele. Eelkõige tasub väljatoomist krahv Mellingu Liivimaa atlas Kildo küla kohal olev vesiveski tingmärk. Sama huvitavaks osutus lõpuks ometi leida Ajalooarhiivist tõestusmaterjal kuulujuttudele, justkui oleks kunagiselt vesiveski olnud puidust hoone ning selle põlemise tagajärjel alles rajati tänaseni säilinud hoone kehend. Olulise panuse andsid veski mineviku kirjapanekule piirkonna aktivistid ja koduloouurijad, kelle mälestusteuurimuste baasil sai paljuski selgemaks veski ja selle endiste elanike lugu.

Kildu vesiveski hoone on läbi elanud sündmusterohke mineviku, kuid viimased 100 aastat säilitanud oma kehandi ja mahu väärilt ning heas tehnilises seisukorras. Ei esine suuremaid deformatsioone ei katusekonstruktsioonis ega kivimüürides, samuti on säilinud terve rida ajaloolisi detaile ja väärtuslike tarindeid. Kindlasti on tegemist väga unikaalse hoonega, mille tehnoloogilised ruumid on maapinna kõrgusvahet ära kasutades rajatud osaliselt maa sisse. Pidulik juurdepääs aga on olnud teenindusruumidesse nende peale. See on kindlasti hõlbustanud ka veski funktsionaalset tööd. Veski eluruumid kannavad tänaseni oma ajaloolist funktsiooni, kuid maa- alused veski tööruumid seisavad tühjadena. Kindlasti tasub hoolikalt ja suure austusega mineviku suhtes restaureerida kogu hoone kehand ja selle säilinud väärtuslikud detailid ning eksponeerida need.

Veski tööruumis säilinud veskitehnika

7. KASUTATUD KIRJANDUS JA ARHIIVIMATERJAL

- Eesti vesiveskite inventeerimine. Inventeerimise nimestik. Viljandi rajoon. Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut, töö nr. III-85122, Tallinn 1985, Muinsuskaitseameti arhiiv M-1094
- Viljandi rajooni Kildu vesiveski inventeerimine (ankeet, asendiskeem fotod), O. Suuder, oktoober 1988, Muinsuskaitseameti arhiiv M-1070
- Ankeet Eesti NSV-s säilinud mõisahoonete esialgseks inventariseerimiseks. Vastemõisa mõis, Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut, 1980, Muinsuskaitseameti arhiiv, M-1087
- Krahv August Mellini Liivimaa atlas 1796, koopia Eeesti Kunstiakadeemia Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond
- Vesiveskid, Anto Juske, Tallinn Valgus 1993
- Eesti vesiveskid, Anto Juske, Tallinn 2006
- Vesiveskid kultuuri- ja tehnikapärand Eestis, Tallinna Tehnikaülikool 2007
- Viljandimaa väärtuslike maastike register, 2001
- Käsiraamat Lubimört 1 – Praktilisi juhiseid lubivärvi ja lubimördiga töötamiseks, K. Akesson 2003, tõlge L. Täheväli Stroh.
- Kildu kooli lugu 1909-2009, Kildu 2009
- Suure- Jaani kihelkond, Aili Umda, Viljandi 1995
- Kildu paisjärve minevik ja olevik, uurimustöö, Kildu 2002, Kildu kooli raamatukogu
- Sakalamaa elu: Viljandimaa kultuur- ja majanduselu kroonikat, Pärnu 1936
- Suure- Jaani linna, Suure- Jaani valla ja Olustvere valla ajaleht Leole, juuli, august ja september 2004
- Suure- Jaani valla kodulehekülg www.s-jaani.ee
- Eesti mõisaportaali www.mois.ee, Valdo Praust

LISA 1. Väljavõte kaardimaterjalist Krahv August Mellini Liivimaa atlas 1796,
koopia Eeesti Kunstiakadeemia Muinsuskaitse ja restaureerimise osakond

LISA 2. Ankeet Eesti NSV-s säilinud mõisahoonete esialgseks inventariseerimiseks.

Vastemõisa mõis, Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut, 1980

LISA 3. Väljavõte materjalist Eesti vesiveskite inventeerimine. Inventeerimise nimestik.

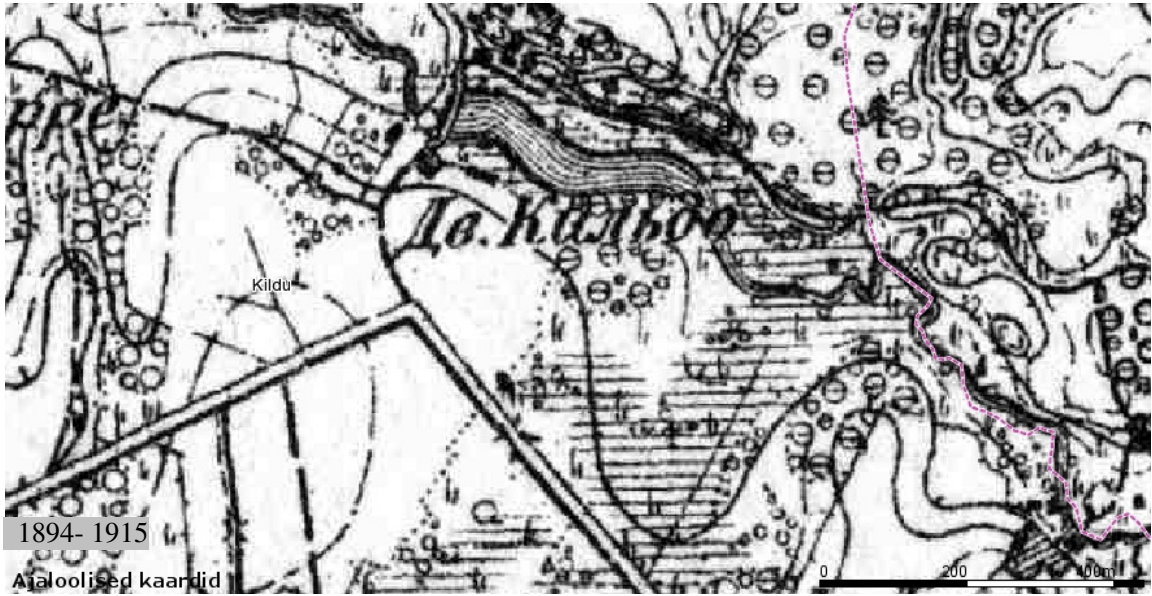
Viljandi rajoon. Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut, töö nr. III-85122,

Tallinn 1985

LISA 4. Välja maa- ameti kaardiserveri ajaloolistest kaartidest,

<http://xgis.maaamet.ee/xGIS/XGis>

1894-1915

Ajaloolised kaardid

1935-1939

Ajaloolised kaardid

1945-1952

Ajaloolised kaardid

LISA 5. Viljandi rajooni Kildu vesiveski inventeerimine oktoober 1988

